

Dr hab. Andrzej Podraza, prof. KUL
Instytut Nauk Politycznych i Spraw Międzynarodowych
Wydział Nauk Społecznych
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Lublin, 19 sierpnia 2019 r.

Recenzja pracy doktorskiej mgr Olesii Tkachuk
pt. *Stanowisko Rosji wobec wymiaru wschodniego Europejskiej Polityki Sąsiedztwa Unii*
Europejskiej,
Kraków 2019, s. 425
przygotowanej pod kierunkiem prof. dr hab. Janusza Józefa Węca

Współcześnie Unia Europejska stoi przed wieloma wyzwaniami, zarówno o charakterze wewnętrznym, jak i związanych z rozwojem sytuacji w najbliższym sąsiedztwie, tj. w Afryce Północnej i na Bliskim Wschodzie oraz w Europie Wschodniej i na Zakaukaziu, czyli w państwach, które powstały w wyniku rozpadu Związku Radzieckiego. Z punktu widzenia Polski jako członka Unii Europejskiej i NATO o wiele większe znaczenie mają procesy, które zachodzą w państwach Europy Wschodniej i na Zakaukaziu, gdyż demokratyzacja i gospodarcza stabilizacja tych państw ma bezpośredni wpływ na bezpieczeństwo Polski i Europy. Strategicznym celem Unii Europejskiej i Polski jest promocja wartości demokratycznych, co prowadzi do konfliktu z Federacją Rosyjską. Państwo to bowiem postrzega obszar poradziecki jako własną strefę wpływu i jakakolwiek aktywność podmiotów zewnętrznych postrzegana jest jako mająca na celu pomniejszenie roli i znaczenia Rosji na arenie międzynarodowej. Wynika to z przekonania, które jest podkreślane przez prezydenta Władimira Putina, że największą geopolityczną katastrofą w XX wieku był rozpad Związku Radzieckiego. Wobec tego strategicznym celem Moskwy jest odbudowa pozycji Rosji na obszarze dawnego ZSRR.

W tym kontekście należy z zainteresowaniem przyjąć rozprawę doktorską mgr Olesii Tkachuk, która poświęcona jest stanowisku Federacji Rosyjskiej wobec polityki wschodniej Unii Europejskiej. Autorka próbuje w niej odpowiedzieć na szereg istotnych pytań. Dotyczą one polityki zagranicznej Rosji, Unii Europejskiej jako aktora międzynarodowego w odniesieniu do realizacji Europejskiej Polityki Sąsiedztwa (EPS) oraz znaczenia państw wspólnego sąsiedztwa dla obu stron. Jak stwierdza we wstępie doktorantka, celem rozprawy jest analiza stanowiska Rosji wobec wymiaru wschodniego Europejskiej Polityki Sąsiedztwa w latach 2004-2012 oraz po 2013 r. Autorka argumentuje, że przyjęcie takiego podziału analizowanego okresu wynika z faktu, że w 2013 r. podjęto szereg istotnych decyzji politycznych, które wpłynęły na relacje pomiędzy UE a państwami objętymi Partnerstwem Wschodnim, pomiędzy UE a Rosją oraz pomiędzy Rosją a takimi państwami, jak Ukraina czy Armenia (s. 12). Wspomina przede wszystkim o rezygnacji Ukrainy z podpisania umowy stowarzyszeniowej z UE oraz podobnych decyzjach Armenii i Azerbejdżanu. Jakkolwiek przyjęcie roku 2013 jako istotnej cezury czasowej może być uzasadnione, to jednak trudno się zgodzić z konstatacją autorki, która stwierdza, że wydarzenia te postawiły pytanie o skuteczność Partnerstwa Wschodniego. Wydaje się, że bardziej zasadne byłoby pytanie o skuteczność polityki Federacji Rosyjskiej, gdyż pomimo początkowego sukcesu, Ukraina w wyniku wydarzeń na Majdanie i zmiany władzy podpisała porozumienie stowarzyszeniowe z Unią Europejską (weszło całościowo w życie 1 września 2017 r.), wybierając jednoznacznie kierunek zachodni w swojej polityce zagranicznej. Przegrany wobec tego stała się bardziej Rosja i to pomimo zainicjowania konfliktu we wschodniej Ukrainie i aneksji Krymu. Generalizując, można dojść do przekonania, że w pracy, jakkolwiek znajduje się wiele cennych uwag dotyczących polityki zagranicznej Rosji, to ocena działań tego państwa jest nieco wstrzemięźliwa. Nie oznacza to, że autorka nie ma prawa do kształtowania własnego podejścia do strategii zagranicznej Federacji Rosyjskiej, ale wydaje się, że należałoby jednak

niewiele bardziej wyakcentować nie tylko deklarowane, ale rzeczywiste cele aktywności międzynarodowej Rosji. Sposób interpretacji stanowiska Rosji przez doktorantkę jest wynikiem bazowania prawie wyłącznie na źródłach rosyjskich, co może powodować brak krytycznego podejścia do nich. Rosja prowadzi bowiem pewien sposób narracji a zadaniem badacza jest przede wszystkim ukazanie rzeczywistych celów i działań, a nie tylko deklarowanych. Uwaga ta nie umniejsza w żadnej mierze wysiłku doktorantki i jej sposobu analizy, który generalnie jest bardzo dobry. Recenzent zwraca jedynie uwagę na potrzebę wieloaspektowego podejścia do analizowanych źródeł, także biorąc pod uwagę zróżnicowane oceny innych badaczy.

Autorka przyjmuje we wstępie sześć hipotez badawczych, które podlegają weryfikacji w rozprawie. Generalnie rzecz biorąc, wszystkie z nich są prawidłowe i w dużej mierze oddają relacje Rosji i Unii Europejskiej z państwami wspólnego sąsiedztwa. Nie ulega bowiem wątpliwości, że: - obszar poradziecki ma priorytetowe znaczenie dla Federacji Rosyjskiej i jest postrzegany jako własna strefa wpływów; - stanowisko Rosji po 2013 r. wobec EPS i Partnerstwa Wschodniego uległo zaostrzeniu; - z punktu widzenia interesów Rosji największe znaczenie ma Ukraina; - Rosja stosuje instrumenty zarówno z zakresu *soft*, jak i *hard power*, jakkolwiek jej polityka zagraniczna jest realizowana zgodnie z podejściem realistycznym; - pogłębianie przez Unię Europejską relacji z państwami Partnerstwa Wschodniego sprzyja demokratyzacji oraz politycznej i gospodarczej stabilizacji tych państw; - UE stosuje głównie miękkie instrumenty wobec państw Partnerstwa Wschodniego, przez co działa zgodnie z podejściem liberalnym. Przy tworzeniu listy hipotez można było jedynie pokusić się o stwierdzenie dotyczące rywalizacji pomiędzy Rosją a Unią Europejską na terytorium tzw. wspólnego sąsiedztwa. Nie ulega bowiem wątpliwości, że Rosja postrzega działania Unii Europejskiej wobec państw Partnerstwa Wschodniego jako zmierzające do pomniejszenia roli i znaczenia Moskwy na arenie międzynarodowej. Co więcej, uważa, że

państwom zachodnim nie chodzi o eksport wartości, ale o tworzenie własnej strefy wpływów, co nie jest zgodne z paradygmatem liberalnym, tylko realistycznym.

Powyższa uwaga odnosi się nie tylko do tego, że autorka nie przyjęła jednoznacznej hipotezy, ale również do braku wyakcentowania przez doktorantkę rzeczywistych celów rosyjskiej polityki zagranicznej. Rosja bowiem wyraźnie traktuje Partnerstwo Wschodnie jako wyzwanie zmierzające do pomniejszenia wpływów tego państwa na obszarze poradzieckim a rozszerzanie strefy demokracji może skutkować zachwianiem podstawami reżimu Putina lub jego następców. Stąd obawa Władimira Putina, że sukces takich państw jak Ukraina w zakresie rozwoju demokratycznego i gospodarczego może doprowadzić ostatecznie do eksportu kolorowej rewolucji do Rosji. Warto więc zauważyć, że polityka Rosji na obszarze poradzieckim ma wobec tego uwarunkowania wewnętrzne związane z możliwością przetrwania reżimu Władimira Putina. Kwestia wewnętrznych uwarunkowań w kształtowaniu polityki zagranicznej przez Rosję powinna być w pracy wyraźnie podniesiona, gdyż ma ona równie duże znaczenie z punktu widzenia teoretycznego. Warto było również zaznaczyć, że obecna neoimperialna polityka Moskwy ma swoje korzenie historyczne, gdyż przez wieki Rosja prowadziła politykę kolonizacji państw sąsiedzkich, zarówno w okresie Rosji carskiej, jak i Związku Radzieckiego.

Z punktu widzenia metodologicznego rozprawa nie budzi wątpliwości. Jest napisana w sposób przejrzysty przy zachowaniu należytego rygoryzmu badawczego, co świadczy o dobrym naukowym przygotowaniu doktorantki. Przedstawiona rozprawa świadczy o tym, że doktorantka zrealizowała wszystkie etapy procesu badawczego. W prowadzonych analizach autorka wykorzystała najważniejsze podejścia teoretyczne w stosunkach międzynarodowych. W odniesieniu do Rosji posiłkowała się różnorodnymi odmianami realizmu, zaznaczając, że najbardziej adekwatnym w badaniach polityki zagranicznej Rosji pozostaje realizm klasyczny. Natomiast teoria liberalna, w tym przede wszystkim liberalny instytucjonalizm,

jest podejściem najlepiej wyjaśniającym politykę wschodnią Unii Europejskiej. Tego rodzaju podejście jest jak najbardziej prawidłowe. Można oczywiście zasugerować na przyszłość doktorantce, aby spróbowała przetestować możliwości oferowane przez konstruktywizm społeczny, łącznie z koncepcją wspólnoty bezpieczeństwa. Jakkolwiek analiza w takich kategoriach może napotykać na oczywiste problemy, to jednak z punktu widzenia naukowego mogłaby być niezwykle nowatorska i ciekawa pod względem poznawczym. Jeżeli chodzi o analizę rozwijaną w rozprawie, to szkoda, że doktorantka nie odniosła się wyraźniej i pełniej do wcześniej przyjętych teorii stosunków międzynarodowych w zakończeniu. Jest to o tyle ważne, że tak jak niejednokrotnie się podkreśla, teorie często zawodzą, jeżeli chodzi o możliwości wyjaśniania skomplikowanej rzeczywistości międzynarodowej, także w kontekście ich mocy prognostycznej. Można było więc pokusić się na bazie teoretycznej na próbę przewidzenia przyszłości nawet w niedoskonałej formie.

Doktorantka stosowała w rozprawie wiele metod i technik badawczych, co świadczy o jej dobrym warsztacie naukowym. Jak stwierdza we wstępie, są to metoda historyczna, jakościowa metoda analizy treści, metoda komparatystyczna, metoda prognostyczna. W odniesieniu do oceny wpływu porozumień stowarzyszeniowych na przemiany polityczne, gospodarcze i społeczne w Ukrainie, Mołdawii i Gruzji wykorzystwała również triangulację metodologiczną, łącząc jakościową metodę analizy treści i ilościową metodę analizy danych statystycznych. Po raz kolejny można stwierdzić, że świadczy to o dobrym przygotowaniu doktorantki do prowadzenia badań naukowych.

Struktura rozprawy jest zasadniczo prawidłowa a zadaniem poszczególnych części jest weryfikacja hipotez określonych we wstępie. Praca składa się ze wstępu (zatytułowanego „Uwagi wstępne”), siedmiu rozdziałów, zakończenia (zatytułowanego „Uwagi końcowe”), wykazu tabel, wykazu rysunków i bibliografii. W poszczególnych rozdziałach dokonana jest analiza polityki zagranicznej Rosji od 1991 r. (roz. I), obszarów współpracy i konfliktów

interesu pomiędzy Rosją a innymi państwami powstałymi w wyniku rozpadu Związku Radzieckiego (roz. II), wymiaru wschodniego Europejskiej Polityki Sąsiedztwa Unii Europejskiej (roz. III), pozycji Ukrainy, Mołdawii i Białorusi w Europejskiej Polityce Sąsiedztwa (roz. IV), roli Gruzji, Armenii i Azerbejdżanu w EPS UE (roz. V), stosunku Federacji Rosyjskiej wobec wymiaru wschodniego EPS UE w latach 2004-2012 (roz. VI) oraz po 2013 r. (roz. VII). Biorąc pod uwagę powyższą strukturę, jedyna wątpliwość, którą można podnieść, dotyczy objętości rozdziałów VI i VII, które wydają się kluczowe z punktu widzenia tematu rozprawy. Jakkolwiek wiele uwag bezpośrednio dotyczących stosunku Rosji do wymiaru wschodniego EPS Unii Europejskiej znajduje się we wcześniejszych rozdziałach, to jednak wydaje się, że rozdziały VI i VII powinny ulec pogłębieniu. Uwaga ta jednak nie umniejsza generalnie pozytywnej oceny ogólnej struktury recenzowanej pracy.

Z punktu widzenia merytorycznego należy rozprawę doktorską ocenić pozytywnie i stwierdzić, że ma ona bez wątpienia charakter politologiczny. Nie oznacza to jednak, że nie można krytycznie podchodzić do sposobu ujęcia problemu, jak i też do niektórych fragmentów pracy. Niektóre z tych uwag zostały już sformułowane powyżej. Pomimo wielu bardzo ważnych obserwacji dotyczących strategii międzynarodowej Federacji Rosyjskiej prezentowanych przez doktorantkę, wydaje się, że należało bardzo wyraźnie stwierdzić, że po dojściu do władzy Władimira Putina, Moskwa bardzo wyraźnie realizuje politykę neoimperialną, której celem jest odtworzenie kontroli nad obszarem poradzieckim. Brak u doktorantki konsekwencji w stawianiu określonych problemów. Na przykład w zakończeniu pisze, że większość struktur integracyjnych powstałych z inicjatywy Moskwy „charakteryzuje się niską funkcjonalnością i służy głównie zachowaniu przez Rosję kontroli nad państwami w nich uczestniczącymi (...)” (s. 338). Jednak na następnej stronie autorka podkreśla, że „Moskwa aktywnie angażuje się w rozwiązywanie konfliktów zbrojnych, które mają miejsce w poszczególnych państwach (między Mołdawią i Naddniestrzem, Gruzją a Abchazją i Osetią

Południową, między Armenią a Azerbejdżanem o Górski Karabach, wojny w Donbasie), wspierając jednocześnie ruchy separatystyczne występujące w tych krajach” (s. 339). Zdanie to w swojej pierwszej części sugeruje bezstronność Rosji w odniesieniu do wymienionych konfliktów, co oczywiście nie jest prawdą. Federacja Rosyjska jest bowiem stroną wyżej wymienionych konfliktów a takie quasi-państwa czy terytoria, jak Naddniestrze, Abchazja, Osetia Południowa czy Donbas nie przetrwałyby bez militarnej i gospodarczej pomocy ze strony Moskwy.

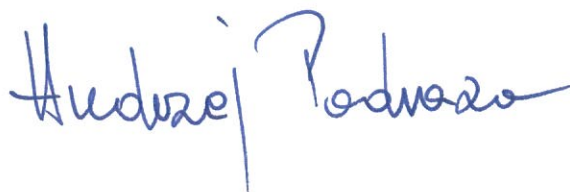
Poza takim nieścistościami, pomyłkami, czy też błędami interpretacyjnymi, rozprawa stanowi solidne źródło informacji i analiz na temat strategii międzynarodowej Rosji na obszarze poradzieckim. Generalnie należy zgodzić się ze stwierdzeniem doktorantki ze wstępu, że w polskiej literaturze naukowej nie poświęca się zbyt dużo miejsca analizie stosunku Federacji Rosyjskiej do wymiaru wschodniego Europejskiej Polityki Sąsiedztwa (s. 11). Prawdą jest bowiem, że dominują prace dotyczące EPS z punktu widzenia Unii Europejskiej lub ewentualnie Polski. Można wobec tego dojść do przekonania, że rozprawa mgr Olesii Tkachuk stanowi wkład do nauki i ma charakter oryginalny.

Rozprawa doktorska oparta jest na obszernej i zróżnicowanej bibliografii w językach polskim, rosyjskim i angielskim (s. 358-425). Są to przede wszystkim źródła, na które składają się dokumenty Unii Europejskiej oraz Federacji Rosyjskiej. Jeżeli chodzi o Unię Europejską, to doktorantka wzięła przede wszystkim pod uwagę porozumienia międzynarodowe zawierane przez UE oraz dokumenty poszczególnych instytucji Unii. W przypadku Rosji, uwzględniła głównie dokumenty określające kolejne koncepcje polityki zagranicznej i bezpieczeństwa narodowego oraz doktryny wojenne. Ponadto wykorzystwała porozumienia o różnym charakterze zawierane przez Rosję i państwa obszaru poradzieckiego. Jeżeli chodzi o literaturę przedmiotu, to obejmuje ona monografie i artykuły głównie w języku polskim, ale również angielskim i rosyjskim. Jakkolwiek liczba pozycji

bibliograficznych jest wystarczająca, to można jednak dojść do przekonania, że doktorantka mogła uwzględnić o wiele więcej pozycji przede wszystkim w języku angielskim. Pomogłoby to zapewne autorce w pogłębieniu uwag dotyczących oceny stanowiska rosyjskiego.

Z punktu widzenia technicznego rozprawa jest na ogół przygotowana poprawnie. Praca jest napisana dobrym językiem a doktorantka w sposób kompetentny używa terminów politologicznych. Zdarzają się drobne błędy językowe (np. literówki), ale nie mają one żadnego znaczenia z punktu widzenia lektury rozprawy.

Reasumując, można dojść do wniosku, że recenzowana rozprawa doktorska jest bardzo interesującym studium próbującym przede wszystkim scharakteryzować stanowisko Federacji Rosyjskiej wobec wymiaru wschodniego Europejskiej Polityki Sąsiedztwa Unii Europejskiej. Recenzowana praca spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim i stanowi podstawę do ubiegania się o stopień naukowy doktora w zakresie nauk o polityce. Wnoszę więc do Rady Instytutu Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Jagiellońskiego o dopuszczenie mgr Olesii Tkachuk do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

A handwritten signature in blue ink, reading "Andrzej Podwójny". The signature is written in a cursive style with a long horizontal stroke at the end.